

U SLAVU SRPSKOG KULTURNOG NASLEĐA, ROMAN PRIČE I PRIPOVEDANJA

(Milisav Savić: *Doktora Valentina Trubara i sestre mu Simonete povest čudnovatih događaja u Srbiji, Agora, Novi Sad, 2018*)

Postmodernistička poetika, formirajući se, pre svega, u odnosu prema modernističkom nasleđu, ali i aktuelnim društveno-političkim i kulturnim kontekstima, pružiće najjasnije odgovore na pitanja predstavljanja prošlosti i pozicije pripovedača historiografskog diskursa. „Postmoderni pismo istorije i književnosti naučilo nas je da su i istorija i fikcija diskursi“,¹ odnosno, da historiografski metod ne polaže pravo na „istinitost“ ništa više od književnosti, budući da se služi gotovo istovetnim sredstvima naracije. S druge strane, postmodernizam se suočava i sa pitanjem statusa samog pisca u okviru jednog književnog ostvarenja, budući da je još Rolan Bart proglasio smrt autora. Konceptija imanentnog pristupa književnosti, u neku ruku, samog autora ostaviće po strani celokupnog kreativnog procesa, videći kreativni čin, pre svega, kao manifestaciju različitih društvenih struktura i delovanja određenih centara moći.

Predstavljanje prošlosti i status pripovedača/autora/pripovedanja biće platforme na kojima će svoju poetiku formirati poslednji roman Milisava Savića pod nazivom *Doktora Valentina Trubara i sestre mu Simonete povest čudnovatih događaja u Srbiji*. Vraćajući u srpsku književnost, postmodernistički modifikovanu, formu koja je već unutar samog romana definisana kao „pustolovno-ljubavna“ (14), za svoju prostornu i vremensku odrednicu uzeće Srbiju sa početka 19. veka. Gradeći priču kroz tipične elemente žanrovskog određenja – fantastiku i ljubav kao inicijalnu motivaciju, roman Milisava Savića, u skladu sa svojom postmodernističkom koncepcijom, odlazi korak dalje. Roman na osoben način pripoveda i u duhu parodijskog građenja istorijskih ličnosti, problema predstavljanja prošlosti, poetičkih razmatranja književnosti i naratološke igre, gradeći na taj način celinu koja zadobija semantiku univerzalne priče o vlasti u Srbiji, kao vekovima prenošenom obrascu.

Tematska okosnica ovog savremenog srpskog romana nesvakidašnjeg naslova i žanrovske strukture jeste putovanje Valentina Trubara, koji je „sin sveštenika iz sela Volčja Draga kraj Gorice, doktor filozofije, saradnik Jerneja Kopitara“ (11), a radnja je smeštena u godinu 1833. Na tragu srpske usmene tradicije, koncipirane na mitološkim predstavama i legendama, sa ciljem preispitivanja verodostojnosti motiva narodnih pesama, u potrazi za

¹ Linda Hačion, *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*, preveli Vladimir Gvozden, Ljubica Stanković, Svetovi, Novi Sad, 1996, 157.

legendarnom crkvom Janjom i zakopanim blagom, Trubarovo putovanje biće izgrađeno kao splet istorijskih i kulturoloških prilika tadašnje Srbije, ali i prava riznica narodnih običaja i verovanja.

U postmodernističkoj poetici „stvarne figure prošlosti razvijaju se da bi svojim prisustvom potvrdile autentičnost fikcionalnog sveta”,² što predstavlja i jednu od karakteristika Savićevog romana – istorijski relevantne ličnosti, poput kneza Miloša i njegove porodice, predstavljaju takođe junake romana. Ono što je ovde vrlo značajno jeste da je pripovedno najzastupljenija, istorijski potvrđena ličnost, Knjaz, portretisan eksplicitno parodijski.

Parodizacija, kao jedno od glavnih podrivajućih oružja postmodernističke poetike, u poslednjem romanu Milisava Savića, osim što predstavlja poetičku formu gledanja na istoriju, čini i polaznu tačku za daleko širi okvir. Naime, posmatrajući način na koji je Knjaz parodijski koncipiran, najznačajnija ličnost početka 19. veka izrasta u žižnu tačku preplitanja običaja i narodnih verovanja. Tako parodijski modus portretisanja lika pruža široki uvid u srpsko etnološko nasleđe u obliku verovanja, običaja i legendi:

Tada Knjaz shvati da se te noći s njim poigravao đavo. Od tada je Knjaz nepoverljiv prema lepim ženama. Traži od Ušonje da proveri da li svaka nova milosnica ima mladež na telu. Ukoliko ima, neće da je dotakne pa da je vila. (99)

A kako kazniti devojku ili ženu koja se smešala sa medvedom?, upita Dramatist. Ako rodi diva-međedovića, koji može pomoći Knjazu u borbi sa Turcima, onda je treba nagraditi, kaza Ušonja. (...) A šta ako se taj div-međedović odmetne u šumu i povede, sa hajducima bunu protiv Knjaza? (...) I devojku koja se smeša sa medvedom treba kazniti. U pravu je Berberin: svet će nam se smeјati ako se pročuje da nam devoјke jašu medvedi, kaza Knjaz (...). (38)

Donošenje zakona, suđenja, postupci vladara Srbije, parodirani, imajuće u svojoj osnovi duboko ukorenjene srpske narodne običaje i verovanja. Na taj način, celokupna državnost, u drugoj semantičkoj ravni, počivaće na iskonskoj narodnoj tradiciji.

Imajući sveobuhvatnu perspektivu, roman nam osim toga u naznakama iznosi i najvažnije stavove u pogledu diskursne verodostojnosti događaja. Književna reč, kao ni istorijska, ne otkriva istinu („Ako Latin misli da pisana reč otkriva istinu, grdno se vara. Istinu, ukoliko postoji, zna samo Bog“, 92) Međutim, stvarajući nove svetove, gradeći jednu novu stvarnost, književnost postaje Istina sama („Kako može da vidi planinu za koju mu kažu da ne postoji?, prekide ga Valentino. Postoji, reče Slepac. Čim o njoj peva“, 164). Stoga, pisana reč, istorijski dokument, za poetiku romana ne čine autoritet pri predstavljanju prošlosti, a ako takav autoritet negde postoji, javlja se u književnosti, budući da, gradeći nove svetove, književna reč gradi i svoju Istinu.

I čitava građa za radnju romana, iako predstavljena kao relevantna i istorijski verodostojna uvođenjem potvrđenih ličnosti klasične historiografije, toponima i događaja, za svoj predložak nema dokumentarnu građu:

² Vidi: Linda Hačion, Navedeno, 193.

U arhivi se ne čuva nikakav rukopis doktora Trubara o njegovom boravku u Srbiji. Nema ni traga od pisama, čitaocu već poznatih, naslovljenih na Kopitara i nepoznatu žensku osobu, a nikad poslatih iz Srbije. (246)

Gradeći jednu strukturu simbola i manifestacija narodnih verovanja i tradicije, putovanje doktora Trubara po „Starom Vlahu“ doneće široki zamah predstavljanja srpske kulturne baštine, kroz opis, pre svega, manastira i dragocenog umetničkog blaga u vidu freskoslikarstva. Obilazeći srpske manastire, na tragu mitološke crkve Janje, Trubarovo putovanje doneće značajne podatke kao afirmaciju srpske kulturne tradicije. Osim toga, umetnički aspekt freskoslikarstva biće praćen i istorijskim segmentima, zaokružujući autorove intencije o punoći i sveobuhvatnom pristupu srpskoj istoriji:

Srbiju ne krase samo prirodne lepote, već i umetničke. Srpski manastiri nisu monumentalni kao italijanski, ali je njihovo slikarstvo bolje od onog koje se u to vreme stvara po Evropi. (147)

U manastiru Gradac, bez krova i kubeta, Valentino i Uroš zaustavljaju se ispred freske najmoćnijeg srpskog cara, Dušana, sa ženom i sinom. Sin je između cara i carice, možda je neku godinu stariji od Uroša. (...) Bio je poslednji srpski car. Zvali su ga Nejaki. Srbija se pod njegovom vlašću raspala, tako da su je Turci lako osvojili, kaza Valentino. (122)

U okvirima romana *Doktora Valentina Trubara i sestre mu Simonete povest čudnovatih događaja u Srbiji* Milisava Savića, koji za jednu od uporišnih tačaka ima narodnu tradiciju, njenu afirmaciju i sveprisutno prožimanje sa bićem srpskog naroda, posebno mesto ima usmena književnost. Narodna pesma i usmena tradicija u okvirima srpske kulture afirmiše se i kao temelj opstanka srpskoga naroda („Pravo je čudo kako su Srbi preživeli i opstali kao narod. Možda zahvaljujući tome što i u takvim vremenima nisu prestali da pevaju“, 28). Sagledano iz vizure učenog čoveka, doktora Valentina, stvaralaštvo srpskog narodnog genija u poređenju sa evropskim tokovima tadašnje književnosti biće vrednovano kao umetnost najviših dometa:

Eto, jednostavne a velike poezije, nastale iz srca nepismenih seljaka, koja bez mnogo okolišanja i kindurenja opisuje zadovoljan povratak sa kolektivnog rada, pomislićeš. (18)

Ne čudi što Kosovka devojka jadikuje za takvim junacima kao nesuđenim draganima. I što se ona zavetuje i mrtvima. Srbi pre Bajrona i Getea pevaju o ljubavi za mrtvog dragog ili dragu kao najvećoj. (115)

Roman čini i značajan materijal za spoznavanje običaja i obreda duboko ukorenjenih u društveni i kulturni život Srba. Pripovedajući ritualne događaje vezane za srpsko selo, roman donosi i racionalni, praktični aspekt. Tako uvođenjem motiva „strndžanja“ u radnju romana saznajemo i racionalne razloge skrivene iza ovog običaja:

Očigledno je da običaj ne služi samo igri i zabavi, već i upoznavanju budućeg partnera. Tako da mladi u brak stupaju pripremljeni i prva bračna noć pretvara se u uživanje, smatra doktor Trubar. (81)

Naratološki aspekti romana čine možda i najinteresantniji i, sa strane razmatranja poetike, najznačajniji segment Savićevog ostvarenja. Budući da predstavlja delo zrele postmodernističke poetike, koja je suočena i sa piscem kao „sakupljačem“, priređivačem dokumentarne građe, što je bio slučaj ranijih postmodernističkih faza, roman Milisava Savića na osoben način pružiće poetički eksplicitan odgovor, oličan u vidu originalnih naratoloških postupaka.

Naime, pripovedanje u romanu predstavlja čitavu jednu strukturu prožimanja, preplitanja, ukrštanja i preklapanja, kako narativnih perspektiva, tako i pripovednih glasova i instanci pripovedanja, gotovo sve u istom narativnom nivou, u jednoj liniji pripovedanja.

Naracija je usmerena iz perspektive glavnog junaka romana – doktora Trubara, koji predstavlja, ako se poslužimo naratološkom terminologijom, fokalizatora naracije, onoga koji vidi. On je, međutim, iako glavni junak, odnosno onaj čija perspektiva u najvećem delu određuju način pripovedanja, ujedno i onaj koji je fokalizovan, posmatran, a samim tim – samo još jedna ličnost koju će voditi priča, čime se pripovedanje sâmo ukazuje kao najviša instanca:

Raduje te još jedna činjenica! Srbiju ćeš videti svojim očima, očima stranca, a tebe ću posmatrati ja, tvoj pripovedač, koji je u neku ruku tvoj domaćin. (13)

Razlika između mene i mog junaka je što ja znam, ili slutim, kako će se razvijati ova priča. Moj junak ne vodi ovu priču, ona vodi njega. (26)

Priča koju recipijent saznaje ispričana je iz glasa jednog pripovedača, koji čini deo fiktivnog sveta, bivajući pritom nevidljiv, što nije naratološka neobičnost u okvirima srpske književne tradicije. Ono što pak čini iskorak jeste eksplicitno promišljanje svoga statusa od strane pripovedača, načina pripovedanja, ali i svoje interakcije i suživota sa – piscem.

Dakle, status prisustva pripovedača više je nego jasno predočen, njegova uloga u kreiranju fiktivnog sveta jasna, a implicitna nevidljiva prisutnost tradicionalnog diskursa podriivena jasnim markiranjem takvog statusa: „I ova priča je Simonetina. Ili moja, svejedno, jer sam ja, kao pripovedač, iako nepozvan, otišao u tu posetu. Naravno, nevidljiv, krijući se iza Simonetinih leđa“ (45).

Odredivši, dakle, sebe kao nevidljivo, „bespolno biće“ (244), status pripovedača, a samim tim i njegovog pripovedanja definisano je kao fluidna spona između junaka romana i njegovog pisca. Osim toga, pripovedač će se javiti kroz dve figure: bezimenog pripovedača i pripovedača Tedalda. Bezimeni pripovedač vodiće priču kao nevidljiva pripovedna instanca, dok će Tedaldo biti predočen kao ličnost koju Trubar sreće u Zemunskom karantinu, donevši više podataka i preciznijih činjenica. Oba pripovedača, međutim, činiće jednu pripovednu figuru, jedan narativni nivo, jednu ličnost („A moguće je da sam ti i ja, tvoj pri-

povedač, bio negde u podsvesti. (...) Samo jednom sam ti se – a da to ti nisi znao – predstavio kao stvarno ljudsko biće: u karantinu u Zemunu“, 25).

S jedne strane, pripovedač komunicira sa Valentinom, junakom koji sam ne dobija pripovednu reč: „Mi ćemo se, dragi Valentino, za pola sata sresti u karantinu u Zemunu.“ Junak fikcionalnog sveta romana dobija učešće u odluci pri izboru načina pripovedanja: „Ti mi, dragi Valentino, šapućeš da skrenem pažnju čitaocima na važnost ovog detalja za dalju priču, i ja to činim“ (27).

S druge strane, markiranje pisca, „čije se ime nalazi na koricama ove knjige“ (13), uvešće samog autora, Milisava Savića, u fiktivni svet romana sa početka devetnaestog veka. Autor romana, Milisav Savić, koji će Trubarovo putovanje napisati i to „na srpskom!“ (13) i sam će komunicirati sa pripovedačem i, jednako kao i Valentino, junak romana, uticati na pripovedačeve narativne tokove i postupke: „Tvoj pripovedač te, dragi Valentino, po nagovoru pisca ove povesti, odvaja od Simonete i Božane i vodi ispod razrušene kupole“ (118–119)

Pisac je, dakle, deo priče, a „čim je smešten u ovu priču, i on postaje njen junak, fiktivan“ (243), čime je do krajnjih granica ukinuta svaka podela narativnih instanci, pripovednih nivoa i vremenskih linija.

Detaljna analiza mreže sveopšteg preplitanja pripovednih perspektiva, vremena i narativnih nivoa, prožetosti glasova pisca, junaka i pripovedača, prevazilazi zadatke i obim ovoga teksta. Markiranje naratoloških postupaka Milisava Savića u najopštijim crtama svedoči o ukidanju svake jasne omeđenosti i svake čvrsto utvrđene naratološke kategorije tradicionalnog dikursa. S druge strane, pisac nije postmodernistički priređivač građe, budući da svedočanstva o Trubarovom putovanju ne postoje, već je ravnopravna ličnost romana, gde se nište granice stvarnosti i fikcije, pripovednog glasa i autorstva, što donosi svojevrsnu afirmaciju čina stvaranja i pripovedanja, vraćajući na velika vrata u književnost samu Priču.

Značajnu tačku romana predstavlja i osvrt na karakteristike vladavine kneza Miloša. Samovolja, vlast zasnovana na širenju straha i tiraniji, jedna je od najmarkantnijih crta u portretisanju istorijskog Knjaza: „Knjaz neće još dugo vladati. I ne treba da vlada, jer je nametnuo kuluke gore nego Turci. Niko više nije siguran ni za svoje imanje ni za svoj život“ (64).

U tom kontekstu, kroz temu Knjaževе vlasti, roman dobija univerzalni kontekst, pa se sada i „čudnovati događaji u Srbiji“ ukazuju kao jasna metafora i opšte pravilo, koje samo sa drugim vremenom dobija drugi oblik, ime i ruho:

I njemu, piscu, često pada na pamet da se okane priče i siđe dole (a pod „dole“ misli, valjda na Knjaževu prestonicu) i pokuša da se, kao hajduk Gica, pridruži pobuni protiv onih koji su od ovog sveta sebi napravili raj, a većini pakao. Znao je on dobro da se loša vlast ne obara lepim rečima već motkom, metkom i vešalima, onim istim sredstvima kojima se i sama obilato i preko mere služi. (251)

Koncipirajući svoj roman na platformama tradicije, narodne baštine i srpske srednjovekovne arhitekture i slikarstva, prolazeći običaje, verovanja i društvene odnose unutar srp-

skog naroda sa početka 19. veka, autor u svom poslednjem u nizu ostvarenju donosi jednu sveobuhvatnu sliku bića srpskog naroda. Tako jedno savremeno delo neobičnog naslova i žanrovske koncepcije izrasta u pravu riznicu i materijal za sagledavanje vaskolike kulture Srba. S druge strane, naratološka igra, mreža preplitanja narativnih instanci i uvođenje pisca, samog Milisava Savića, u fiktivni svet dela, kao ravnopravnog junaka pripovesti, iznedriće jedno delo afirmisanja pripovedača, priče kao takve i kreativnog čina kao bića književnosti. Dotakavši se i aktuelnog trenutka i promišljajući svoj položaj pisca, suočenog sa vlastima, koje sa svakim novim vremenom jedino menjaju svoje ruho, roman *Doktora Valentina Trubara i sestre mu Simonete povest čudnovatih događaja u Srbiji* predstavlja metaforu obrasca vekovima nepromenjenog života u Srbiji.